

Türkmeniň ruhy

Category: Kitapcy, Pedagogika we edep-terbiýe, Sözler, Türkmen dili

написано kitapcy | 22 янвря, 2025

Türkmeniň ruhy TÜRKMENIŇ RUHY *

Türkmen halky ägirt uly mana eýe bolan Garaşsyzlyk we Bitaraplyk diýen düşüňjeleri özüniň bütin durky bilen kabul etmegi başardy. Pikir edip otursak, sowet totalitarizmi diňe

bir türkmen halkynyň ykdysadyýetine düýpli zyýan ýetirmän, eýsem, onuň ruhy köklerine talaň salypdy. Türkmen halky gözbaşyny gadymyýetden alyp gaýdýan döp-dessurlaryny, edimgylymlaryny berjaý edip bilmezdi, hatda ynsan şu ýagty jahan bilen hoşlaşyp, bakyýete gidende-de, hawa, hut şeýle ýagdaýda hem ony dini kada-kanunlar bilen zemine duwlamak hyllallady. Wezipeliräk dagy bolsaň-a, onda hasam çetindi. Totalitar sistemanyň täze ýörelgeleri bilen, hamala, köne, zyýanly diýilýän döp-dessurlaryň çaknyşygyny, ana, şonda görersiň. Türkmençiligiň döp-dessurlary öz möwritini ötüren zyýanly zatlar hökmünde ýazgarylypdy. BOŞ GÜRLEMEK, GOPBAMSYLYK, GÖRIPÇILIK ýaly halkymyza ýat bolan häsiýetler türkmenleriň arasyna ornaşyp ugrapdy. Eger-de biz geçmişe nazar aýlasak, onda türkmeniň gepiniň iki çykan wagtyna duş gelmeklik örän kyn bolsa gerek. Taryhyň gatlaryndan gözbaş alyp gaýdýan edebi mirasymyzda, ýöne ýere "Iki dilli biwepadan dön göwnüm" diýilmeýär. Bu diňe aşyk-magşuk arasyndaky ahwalaty aňlatman, umuman, adamzat gatnaşygynyň hem gyşarnyksyz ýörelgeleri bolupdyr. Dilinde bir zat diýip, ýüreginde bolsa başga perdeden gopýan adamlardan türkmen afa çekeräk durupdyr. Magtymguly şahyr aýtmyşlaýyn:

"Agzy gülyän, kalby bozuk namarda,
Gardaş olma, ýyrak eýle özüňni"

diýen pähimden ugur alypdyrlar. Umuman, ýurtda hiç hiki ýuridik kanunlaryň hereket etmeýän wagtynda, diňe adamynyň sözüne ynanylypdyr. Türkmen adamsynyň öz sözünde tapylmagy bolsa, onuň şahsyýet hökmünde mertebesini beýgeldipdir.

Gökdepe urşunda öz ýurduny iň soňky demine çenli basybalyjylardan gorajakdyklaryna Gurhandan ant içen türkmenler ahyryna çenli öz lebizlerinde durupdyrlar. Bu söweşde olar ýeňilse-de, döwrüniň iň kämil ýaraglary bilen ýaraglanan rus goşunlaryna berk gaýtawul berip bilipdir. Şeýdip, halkyň ady dünýäniň çar künjüne ýaýrapdy. Gökdepe urşunda öz ildeşlerini duşmana söweşe ruhlandyryjylaryň biri Gurbanmyrat işandyr. Şeýle namysjaň adamyň ruhy bolsa, türkmeniň aňyndan hiç wagt çykmaýar. Uzak ýyllar höküm süren sowetler döwletiniň imansyzlary şol synmaz ruhy halkyň aňyndan aýyrmak üçin işan aga sürtüp bilen garasyny sürtüpdi.

Gurbanmyrat işanyň mazaryna hemaýatdyr, medet diläp zyýarata gelýän adamlara bolsa, keramatly işanyň ruhunyň kömek eden gezegi az bolmandy.

■ Ene-atalar nirä seredýär?

Biziň baş maksatlarymyzyň biri öz sözünden dänmeýän, halal lebizli, halal ýaşap bilýän ýaş nesli kemala getirmekden ybarat bolmalydyr. Biziň entek hem ownukçyllyk, gybatkeşlik, görüpçilik, birek-biregiň üstünden arz edip, ýürek bulaýjy şyltaklar aýtmak ýaly nogsanlyklardan saplanyp bilmändigimizi boýun almagymyz gerek. Adamyň mertebesini peseldýän, ony ownukçyl görkezýän şular ýaly nogsanlyklaryň zyýany hakynda öwüt-ündew edilip durulsa gowy bolardy. Biziň içki we daşky gözelligimiziň jebis baglanyşygynyň bolmalydygyna üns berilse gowy boljak. Elbetde, her bir adamyň islendik eşiği geýmäge haky bar. Ýöne, käbir türkmen gyzlary saçlaryny kesip, gaşlaryny ütüp, dyzlaryndan ýokarsyny zordan ýapýan kelte egin-eşikler bilen gapdalyňdan geçende, özüni juda oňaysyz ýagdaýda duýýaň. Magtymguly atamyzyň aýdyşy ýaly:

"Güler ýüzli ýaryň hiç görki bolmaz,
Syýa zülp, gara göz, gaşdan aýrylsa".

"Ýeri, aýdaly, gyzlar-a moda kowalaşýar diýeli, eýsem olaryň ene-atalary nirä seredýärkä?" diýip, oýlananyňy duýman galýarsyň.

Türkmen gelin-gyzlary asyrlar dowamynda öz elleriniň hünäri bilen maşgala girdeji getiripdirler. Gözelligiň el hünärlerinden çykan çykan, gözüň ýagyny iýip barýan türkmen halylarymyzy dolan Eneçeper ýaly är gaýratly zenanlarymyz öz halylary bilen ýow gaýtarypdyrlar. Şeýle zenanlary geçmişde türkmen dünýä baýlygyna deňäpdir. Hany, şol mähriban zenanlardan gelýän belent ruh, sap ruhy ýodalar?! Olar ýitip gitdimi?! Ýok, olar bar. Häzir hem guwanmaga, buýsanmaga gelin-gyzlarymyz ýetik. Ýöne ýeňil eklenji pişe edinen ýek-tük ýaşlarymyz bu mukaddeslige kembaha garaýarlar. Häzirki döwürde işlemek isleýän adama ähli mümkinçilikler bar. Halal işläp

baýamaklyga hiç kim garşy däl. Ýöne ol gazanylan baýlyk biziň halal zähmetimiziň hasabyna bolsa ýagşy. "Türkmen haram ýokmaz" diýen parasatly söze kiçi dilden bärde däl-de, ýürekden uýsak, bu ýagdaýlaryň hem soňuna tiz çykylardy.

■ Türkmeniň ruhy ýaşlara bagly

Häzirki döwürde türkmeniň ruhy köp babatda ýaş nesle bagly bolup durýar. Ýaş nesil özüniň ene dilinde gürläýändigine buýsanmalydyr. Bolmasa, öz ene dilinde kemally gürläp bilmeýän "ýewropalaşan" oglan-gyzlary göreniňde, nebsiň-janyň agyrýar. Özem şu ýagdaý şäher terbiýesini alan ýaşlarda köp duş gelýär. Sähel bahana tapynsa, rusça (ýa türkçe) gürlänini kem görmeýän adamda, türkmeniň ruhy kemala gelermikä? Şu meselede ene-atanyň, mugallymlaryň aýratyn tagallasynyň, göreldesiniň gerekdigi öz-özünden düşnüklidir. Türkmen döwletiniň ýaňy ýörjen-ýörjen bolup ugran döwürlerinde dil garaşsyzlygyny gazanmak babatda örän uly ädim ädildi, ýagny, türkmen diline döwlet statusy berildi. Indi oýlanyp otursak, hakyky türkmen ruhuny kemala getirmek baradaky şu günlerki aladalaryň esasy ugurlarynyň başy şol günlerden başlanan eken. Öz ene dilini bilmeýän, oňa hormat goýmaýan adamda türkmen ruhunyň, türkmençilik diýilýän zadyň bolmajakdygy şol wagt paýhas eleginden geçirilipdir. Hiç bir kagyzsyz, arassa türkmen dilinde geplemek çykyş etmek ýaly häsiýetleri çagalarda, ýaşlarda kemala getirmek döwrümiziň iň wajyp meseleleriniň biri. Çagalar baglaryndan başlap, türkmen dilinde arassa gürlmek, öz pikiriňi dogry we düşnükli beýan etmek sapaklary zygiderli, hakyky manysynda geçirilse oňat boljak. Bolmasa çaga gürlämäni köp ýagdaýlarda köçeden (ýa daşary ýurt telekanalaryndan) öwrenmeli bolýar. Bu bolsa diliň başdan harlanylmagyna, ýoýulmagyna sebäp bolýan ýagdaýlara eltýär.

■ Çagalar baglarynda, mekdeplerde çagalary milli ruhda terbiýelemek meselesi

Eýsem, milli ruh diýen düşüňjani nähili kemala getirip boljak? Bu kyn wezipäni ýerine ýetirmek üçin biz ýene-de halkymyzyň

taryhyna ýüzlenmeli bolýarys. Geçmişde eneler öz çagalaryny sallançakda hüwdülänlerinde, oňa türkmeniň ruhuny guýup ugrapdyrlar. Hüwdülerde aýdylýan:

– Meniň balam ýaşynda,
Telpegi bar başynda,
Balama bir öý tutuň,
Atasy öýüniň duşunda,
Gapysyny galaýydan,
Serpigi daraýydan,
Eziz balam, huwwa-huw! –

– ýaly bentlerde türkmen kalbyna mahsus arzuwlar edilýär. Şol ruha eýlenen çaga öz ene dilinde dil çykarypdyr. Çagasyny näçe eziz görse-de, köplenç özbaşdak ýumuş tabşyryp, ony kân bir aýap durmandyr. Şeýlelikde, oğlan-gyzlar kiçiliginden zähmete bekäp, ekerançylykdan, maldarçylykdan we gaýry hünärlerden baş çykaryp bilipdirler. "Ýigide müň dürli hünär hem azdyr" diýen pähimden ugur alan ata-babalarymyzyň özboluşly mekdebini geçen çagalara ulalansoň, ene-atanyň kesbini dowam etmek kyn bolmandyr.

■ Çörege goýulýan sarpa

Oýlanyp otursaň, türkmende çörege goýulýan sarpa hem aýratyndyr. Uzak hem hatarly ýola gidýän ýolagçynyň ýanyna ýoldaş hökmünde çörek salnypdyr. Bu döp il arasynda şu güne çenli ýaşap ýör. Hudaýa şükür, häzirki döwürde bugdaý nana açlyk çekýän ýok. Ýöne "Aşyny aýan aşa ýeter, donuny aýan toýa" diýen pähimi-de unutmaly däl. Ähli zadyň gözbaşy bolan çörege aýawly garamaly, oňa mukaddes zat hökmünde sarpa goýmaly.

■ Çagany nähili terbiýelemeli?

Elbetde, çagany nähili terbiýelemelidigi hakynda belli bir galyplary salgy bermek çetin. Ýöne durmuşymyzda çaga terbiýesine giňden orun bermelidigi öz-özünden düşnükli. Mekdep ~ türkmen oğlan-gyzlarynyň şahsyýet hökmünde kemala

gelmeginiň ilkinji basgançagy. Mekdeplerde okaýan okuwçylar özleriniň türkmenigine buýsanmalydyrlar. Türkmen dili, edebiýaty, taryhy ýaly dersler öwredilende, milli ruhuň bolmagyna aýratyn üns berilmeli. Biz pikirimizi käbir mysallar bilen berkitmekçi bolýarys. Goňşy Azerbaýjan döwletiniň alymlary baryp Soýuz döwründe "Gorkut ata" eposynyň boýlaryny çagalar üçin taýýarlapdylar. Oňat suratlar bilen bezelen, çaganyň aňyna ýetäýjek sada sözler bilen şular ýaly kitapçalary (ýöne ýönekeý adamlar satyn alyp biler ýaly elýeterli bahadan!) biz hem çykaryp biljek ahyry. Türk doganlarymyzyň telewizorda görkezilen "Bugaç han Derse han oglunyň boýy" boýunça döreden multfilmine diňe çagalar-a däl, ulular hem höwes bilen tomaşa eden bolsa gerek. Şular ýaly eserleri türkmen alymlarynyňam, ýazyjy-şahyrlarynyňam, hudožnikleriniňem, (režissýorlarynyňam) körpelere sowgat edip biljekdik(ler)ine doly ynanýarys.

Häzirki wagtdaky mekdep programmasy boýunça türkmen edebiýaty, taryhy sapaklary 4-nji klasdan başlap öwrenilýär. Biziň pikirimizçe, şu dersleri has irräk öwrenilmäge girişilse gowy boljak. Sebäbi ilki bilen türkmen dili, türkmen edebiýaty, Türkmenistanyň taryhy dersleriniň üsti bilen türkmen ruhy kemala gelýär. Bu işe biz näçe ir girişsek şonça gowy. Döwür bizden tijenmegi talap edýär. Indi owalky ýaly: "Bu zatlara türkmen çagasynyň akyly ýetmez" diýen ýaly bahanalaryň däl-de, anyk işleri zamany geldi. Türkmeniň Magtymguly ýaly akyldar ogullarynyň kimdigini çagalar mekdep ýaşyna çenli bilse ýagşy. Mekdepde hünär öwredilende, beýleki hünärler bilen birlikde, dutar ussasy, zergärçilik, içmekçi, telpekçi ýaly türkmeniň gadymy hünärleri öwredilse, milli hünärmentleriň sanynyň artmagyna ýardam ederdi. Ýöne her bir öňýeten, kalbynda türkmen ruhy bolmadyk, halkyň diline, dinine, döp-dessuryňa hormat goýup bilmedik adamyň bular boýunça sapak bermäge moral hukugy ýokdur. Bu ugurdan ýaşlara bilim bermeklik ol ýa-da beýleki pedagogik kollektiwiň maslahatynda ara alnyp maslahatlaşylsa, ýagny, bilimi, dil biliş derejesi, durmuş tejribesi ýeterlik bolan, kollektiwde hormatlanýan, sözüne pitiwa edilýän, hatda daş görnüşi taýdan hem nusga bolup

biljek adama ynanylsa has gowy boljak.

Halkyň milli ruhy bir günde ýa-da bir ýylda kemala gelýän zat däl. Ony döretmek iňne bilen guýy gazandan enaýy däl. Her bir adam: "Mende, meniň çagalarymda türkmen ruhy barmy?" diýen ýeňil bolmadyk soragy özüne berip görmelidir.

Atamyrat GARAÝEW,

Atabaý NAZAROW,

filologiýa ylymlarynyň kandidatlary.

* Makala kem-käsleýin gysgaldylyp alyndy.

edebiyatwesungat Pedagogika we edep-terbiýe